

İsmigül Çetin

Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Yozgat/Türkiye
Lecturer Doctor, Yozgat Bozok University/ Faculty of Arts and Sciences/Department of History of the Republic of Turkey/Department of History, Yozgat/Turkiye

eposta: ismigulcetin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6143-1259> - <https://ror.org/04qvdf239>

Atıf/Citation: Çetin, İ. 2023. Paris Barış Konferansı'ndan San Remo Konferansı'na Petrol Meselesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 161-186.

 <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1402018>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	11.10.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	15.11.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.12.2023

PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDAN SAN REMO KONFERANSI'NA PETROL MESELESİ

Öz

Avrupa Devletleri için I. Dünya Savaşı sırasında vazgeçilmez bir yakıt haline gelen petrol, savaş sonrası dünya düzenini yeniden kurma çalışmalarında devletlerin politikalarını etkileyen en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. İngiltere petrol konusunda ABD'ye olan bağımlılığından kurtulmak için petrol yataklarının bulunduğu bölgeleri kendi kontrolü altına alma politikasını benimsemiştir. Bu nedenle o dönemde bilinen en zengin petrol kaynaklarına sahip olan Mezopotamya'yı ele geçirmek savaş hedefi olmuştur. Ancak Musul'un bir kısmını I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya bırakmıştır.

Savaş sonrası değişen şartlar ve çıkarlar nedeniyle İngiltere Syke-Picot Antlaşması'nda ciddi bir değişikliğe gitmek istemiştir. Bu durum İngiltere ve Fransa arasında Orta Doğu ile ilgili olarak Suriye, Filistin, kurulması planlanan Arap devleti ve Musul gibi sorunları ortaya çıkarmıştır. Gerek Paris Barış Konferansı sırasında gerekse sonrasında devam eden bir dizi toplantıda hem Orta Doğu'nun yeni haritası çizilmiş, hem de petrol paylaşılmıştır.

Henüz barış konferansı başlamadan, Fransa Suriye'deki isteklerinin kabul edilmesi ve Mezopotamya petrolünden pay verilmesi şartı ile Musul'u İngiltere'ye bırakmayı kabul etmiştir. Paris Barış Konferansı toplandıktan sonra ise iki devlet arasında sadece Mezopotamya petrolünü değil Romanya, Rusya ve iki devletin kolonilerinden çıkan petrolün de paylaşıldığı Long-Bérenger Anlaşması imzalanmıştır. Ancak Orta Doğu'nun genel problemleri çözülmediği için bu anlaşma geçersiz sayılmıştır. İki devlet arasındaki görüşmeler devam etmiş önce Greenwood-

Bérenger Anlaşması imzalanmış ancak yine geçersiz sayılmıştır. Bu anlaşmaların geçersiz sayılmalarının nedenleri bölgedeki mandaterlerin belirlenmesinde yaşanan çekişmeler ve İngiltere ve Fransa'nın büyük petrol şirketleri ile olan ilişkileridir. Sonuç olarak iki devlet arasında San Remo Petrol Anlaşması imzalanmıştır. İki tarafın da onayladığı bu anlaşmadan sonra bile yıllarca petrol meselesi iki devlet arasında görüşmelerin yapılmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Mezopotamya, Musul, İngiltere, Fransa, Paris Barış Konferansı

THE OIL ISSUE FROM THE PARIS PEACE CONFERENCE TO SAN REMO CONFERENCE

Abstract

Oil, which became an indispensable fuel for European states during World War I, became one of the most important factors affecting the policies of states during the post-war efforts to rebuild the world order. In order to get rid of its dependence on the USA for oil, Britain adopted the policy of taking the regions where oil deposits were located under its control. For this reason, capturing Mesopotamia, which had one of the world's largest oil resources known at that time, became the target of the war. However, it left a part of Mosul to France with the Sykes-Picot Treaty signed during World War I.

Due to the changing conditions and interests after the war, Britain wanted to make a serious change in the Syke-Picot Treaty. This situation led to problems such as Syria, Palestine, the planned Arab state to be established and Mosul in the Middle East between Britain and France. During Paris Peace Conference and after this Conference, a new map of the Middle East was drawn and oil was shared.

Before the peace conference had even begun, France agreed to cede Mosul to Britain on the condition that its demands in Syria were accepted and a share of Mesopotamian oil was given. After the Paris Peace Conference was convened, the Long-Bérenger Agreement was signed between the two states, in which not only the Mesopotamian oil but also the oil from Romania, Russia and the colonies of the two states was shared. However, since the general problems of the Middle East were not solved, this agreement was deemed invalid. The negotiations between the two states continued and the Greenwood-Bérenger Agreement was signed but it was again deemed invalid. The reasons for the invalidation of these agreements were the conflicts in the determination of the mandates in the region and the relations of Britain and France with major oil companies. As a result, the San Remo Oil Agreement was signed between the two states. Even after this agreement, which was approved by both sides, the oil issue caused negotiations between the two states for years.

Keywords: Petroleum, Mesopotamia, Mosul, Britain, France, Paris Peace Conference

Giriş

19.yy. sonlarına kadar Avrupa devletlerinin Orta Doğu'ya olan ilgisi ticaret yolları üzerinde yer alması ve ham madde kaynağı olmasından kaynaklanmıştır. Denizaşırı ticaretin yoğunlaştığı 17.yy'dan itibaren İngiliz, Hollandalı ve Portekizli tüccarlar Basra ve çevresinde görülmeye başlarken(Şahin vd. 2014: 114) Fransa misyonerler ve kapitülasyonlar vasıtasıyla Lübnan, Suriye bölgelerine yerleşmiştir(Umar 2002: 298).

Zamanla bölgedeki en faal devlet, Doğu Hindistan Şirketi vasıtası ile 17.yy'ın ortalarında Mezopotamya ile ticari ilişkiler kuran, 1728'de Basra'ya ve 1798'de de Bağdat'a birer konsolos atayan İngiltere olmuştur (IOR/L/PS/11/142: f.4v). İmparatorluğunun en önemli ekonomik kaynağı durumundaki Hint ticaret yolunun güvenliğini sağlama endişesi içerisinde politika geliştiren İngiltere, Süveyş Kanalı açılmadan önce Mezopotamya ile Akdeniz'i birbirine bağlama fikri ile ulaşım yatırımlarına yönelmiş, bölgede demiryolu yapımı projeleri geliştirmeye başlamıştır(Görgen 2022: 165). 1853'te Katar, 1861 ve 1892'de Bahreyn ve 1889'da Kuveyt ile yapılan anlaşmalar ile Basra Körfezi'nin batı sahillerine yerleşen İngiltere, 1859'da İngiliz sermayesi ile kurulan Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası şirketi vasıtası ile de Mezopotamya ticaretine hakim olmaya başlamıştır(Umar ve Yenisu 2020: 34-35).

Özellikle 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Akdeniz havzasını ve Orta Doğu'yu korumak, bölgedeki güç dengelerinin kendi aleyhine değişmesini engellemek İngiltere'nin bölgeye yönelik politikasının temelini teşkil etmiş, bu politikanın sonucu Osmanlı Devleti'nin korunması olmuştur(Şahin vd. 2014: 106). Almanya'nın 19.yy'ın sonlarında güçlü bir rakip haline gelmesi ve Osmanlı İmparatorluğu ile kurduğu Bağdat Demiryolu projesi gibi ekonomik ilişkiler sayesinde Orta Doğu'ya yayılma politikası izlemeye başlamasından sonra İngiltere bölgedeki klasik politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Önce Fransa'nın Almanya'ya ve Rusya'ya karşı tampon vazifesi görmesi için bölgedeki varlığını desteklemiş (Şahin vd. 2014: 106) ardından da Rusya ile yakınlaşmıştır. Ayrıca Basra Körfezi ile birlikte Mezopotamya'da var olan güçlü etkisini sürdürmek ve bölgedeki ticari çıkarlarını korumak bu devletin yürüttüğü politikanın amaçları olmuştur(Kent 1976: 8).

Bu ticari çıkarları arasında yavaş yavaş petrol imtiyazları da yerini almaya başlamıştır. Varlığı eski çağlardan beri bilinmekte ve yerel kullanıma sunulmakta olan petrol 19.yy'dan itibaren bölgedeki diplomatik temsilcilerin ve araştırmacıların dikkatini çekmeye, onların raporlarında yer almaya başlamış, 20.yy'ın başından itibaren ise Avrupa devletlerinin Orta Doğu'ya yönelik politikalarını etkileyen yeni bir faktör haline gelmiştir(Fitzgerald 1994: 700; Görgen 2022: 177). 20.yy başlarında dünyadaki en önemli petrol üreticisi ABD olsa bile en zengin petrol sahalarının İran ve Mezopotamya'da olduğu bilinmektedir(Gibson 2012: 118) ve

İngiltere ilk defa 1872 yılında İran'dan petrol imtiyazı alarak bu sahaları ele geçirme sürecini başlatmıştır(Görgen 2022: 177). Ayrıca Kızıldeniz, Akdeniz ve Basra Körfezi üçgeninin merkezindeki Mezopotamya, jeopolitik önemi ve verimli topraklarının yanı sıra petrol yataklarının zenginliği nedeniyle İngiltere'nin Orta Doğu politikasının merkezi haline gelmiştir(Şahin vd. 2014: 107).

Osmanlı İmparatorluğu da bölgenin petrol açısından önemini fark etmiş, dönemin padişahı II. Abdülhamid çıkardığı iradelerle Bağdat ve Musul petrollerini Hazine-i Hassa Nezareti'ne¹ bağlı hale getirerek petrol kaynaklarını korumaya çalışmıştır(Okumuş 2014: 61). Bu petrol sahalarının Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra 1909'da devletleştirilmesi petrol imtiyazları için karmaşık müzakerelerin ve çekişmelerin başlamasına neden olmuştur. Bu çekişmenin tarafları Abdülhamid'den demiryolları imtiyazı alan Almanlar, Henry Deterding liderliğindeki Royal-Dutch Shell (Shell), William Knox D'Arcy liderliğindeki Anglo-Persian Oil Company (APOC), ve Kalust Sergiz Gülbenkyan'ın öncülüde 1911'de Afrika ve Doğu İmtiyazları (African and Eastern Concessions) adıyla kurulan ve 1912'de Turkish Petroleum Company (TPC) adını alan şirkettir. Daha sonradan bu mücadeleye Fransızlar, John Rockfeller'in Standard Oil şirketi ve Amiral Chester'ın temsil ettiği Amerikalılar da dâhil olacaktır(Okumuş 2014: 62). Savaşın başlamasından çok kısa süre önce 19 Mart 1914'te yapılan bir anlaşma ile TPC'nin hisselerinin büyük bir kısmı İran'da petrol çıkaran APOC'ın da dahil olduğu D'Arcy grubunun dolayısıyla İngiltere'nin eline geçmiştir. Böylece iki şirketin çıkarları birleştirilmiştir(Okumuş 2020: 210). Bu İngiltere için bir başarı olsa da 1903 senesinde Mezopotamya ve Hint ticaret yolu üzerindeki İngiliz çıkarlarını tehdit altına alan (IOR/L/PS/11/142: f.5v), Musul ve Bağdat vilayetlerindeki İngiliz petrol umutları için önemli zorluklar yaratan Bağdat Demiryolu imtiyazını ele geçiren Almanlar hâlâ ciddi bir rakip durumundadır. Çünkü bu imtiyaz Almanlara Anadolu'dan İran sınırına, Akdeniz'e ve Basra Körfezi'ne kadar uzanan bir demiryolu inşası ve demiryolu güzergahı boyunca maden dolayısıyla petrol arama hakkını vermiştir(Kent 1976: 9-10).

Bu nedenle İngiltere I. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki yıllarda bölgede Almanya ile rekabetin sonucu olarak hem Almanya ile hem de Türk hükümeti ile müzakerelere başlamış ve bölgedeki etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Bu müzakerelerin sonucunda 29 Temmuz 1913'te Osmanlı İngiliz Antlaşması imzalanmış, bu anlaşma ile İngiltere'nin kapitülasyonlar nedeni ile vergi artırma yetkisi kısıtlı olan Osmanlı hükümetinin(Pamir 2002: 88) gümrük vergilerini yüzde 14 arttırmasını desteklemesi karşılığında, Türk tarafı Kuveyt, Bahreyn ve Katar'daki bütün hak ve iddialarının neredeyse tamamından vazgeçmiştir. Hemen akabinde

¹ Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerini idare eden teşkilâttir. bkz. Arzu (Tozduman) Terzi, "Hazine-i Hassa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVII. Cilt, 1998, s.137.

ardından 27 Ekim 1913'te İngiltere, Kuveyt'te petrol arama imtiyazı elde etmiştir(Demirağ 2022: 33-34).

İngiltere, Osmanlı ülkesindeki özellikle demiryolu imtiyazlarını genişletmek amacıyla görüşmelere devam ederken(Demirağ 2022: 35) Amerika'nın Chester projesi vasıtasıyla bölgeye girmeye çalışması nedeniyle yeni bir rakip ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni rakip aynı zamanda Almanya'nın bölgedeki çıkarları için de ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu ortak rakip İngiltere ve Almanya'yı uzlaşmaya zorlamıştır(Carter 1926: 495-96). Bu uzlaşma iki devlet arasında 1910'da başlayan görüşmelerin sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'da kalan kısımlarını çıkar alanlarına bölen ve 15 Haziran 1914'te paraflanan gizli bir anlaşma ile gerçekleşmiştir. Ancak bu anlaşma kesin olarak imzalanmadan I. Dünya Savaşı başlamış dolayısıyla geçersizleşmiştir(Earle 1923: 24-28).

İngiliz-Alman Antlaşmasının paraf edilmesinden hemen sonra 29 Haziran 1914'te Sadrazam Said Halim Paşa ileride sözleşme hükümlerinin belirlenmesi koşulu ile Musul ve Bağdat vilayetlerinde bulunacak petrol kaynaklarının imtiyazını İngilizlerin kontrolündeki TPC'ye vermeyi kabul ettiğini İstanbul'daki İngiliz Elçisi L. Mallet'e yazdığı bir niyet mektubu ile bildirmiştir. Bu niyet mektubunun kesin bir bağlayıcılığı olmasa da şimdilik İngiltere petrol imtiyazı rekabetini büyük oranda kazanmış görünmektedir(Büyükdağ 2021: 129; Okumuş 2020: 210). Ancak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile bu girişimlerin tamamı sonuçsuz kalmıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında petrol kömürden sonraki en önemli yakıt haline gelmiştir. Özellikle savaş ve ticaret gemilerinde kullanılan petrol, hızla kömürün enerji sektöründeki yerini almaya başlamıştır(Kireev 2012: 1874). Almanya'nın yürüttüğü denizaltı savaşı sonucunda çok sayıda tankerin batırıldığı dolayısıyla petrol sıkıntısı çekildiği bir dönemde petrolle çalışan savaş gemilerinin, uçakların ve motorlu taşıtların sayısı artmıştır. İngiltere ve Fransa'nın ciddi bir petrol krizi yaşadığı 1917-1918 kışı petrolün o anki ve gelecekteki öneminin daha iyi anlaşılmasına neden olmuştur. 1917'de İngiltere ve Fransa'da birer petrol idaresi kurulmuştur. Fransız petrol idaresinin başına Senatör Bérenger getirilirken İngiltere'de petrol meseleleri ile Savaş Kabinesi Sömürge Sekreteri ve Amirallik Birinci Lordu Walter Long ilgilenmeye başlamıştır(Conlin 2020: 234-35). Bu isimler savaş sonrası İngiliz Fransız görüşmelerinin en önemli simaları olacaktır.

Petrolün önem kazandığı bu süreçte petrol ihtiyacını ortaya çıkaran raporlar hazırlanmış, o zamana kadar petrol konusunda ABD'ye bağımlı olan İngiltere'nin kendi petrol kaynaklarına sahip olması gerektiği fikri ortaya atılmış, İngiliz hükümetinin dikkati petrol yataklarının en yoğun olduğu bölge olan Musul'a çekilmiştir. Petrol kaynaklarını güvence altına alma ihtiyacı özellikle İngiltere'nin savaş hedeflerinin değişmesinin nedenlerinden biri olmuş, Musul'un işgal edilmesi için büyük bir çaba harcamıştır. Savaştan sonra ise İtilaf Devletleri arasındaki ilişkileri etkilemiştir. (Gibson 2012: 73).

1. I. Dünya Savaşı ve Sonrası Durum

I. Dünya Savaşı devam ettiği dönemde İtilaf Devletleri, savaş sonrası istedikleri gibi bir dünya düzeni kurmak için bir dizi gizli görüşme yapmışlar ve antlaşma imzalamışlardır. 1915'ten itibaren özellikle Fransa, İngiltere ve Rusya Osmanlı ülkesi üzerindeki çıkarlarını belirleme ve bu çıkarlarını müttefiklerine kabul ettirme konusunda yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. 20 Mart 1915'te Fransız Dışişleri Bakanı Theophile Delcasse, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesine ilişkin görüşlerinin bir özetini petrolden hiç bahsetmeden Londra ve Roma'daki Fransız elçilerine gönderirken, İngiliz hükümeti diplomat Sir Maurice de Bunsen başkanlığında Hindistan, Dışişleri ve Ticaret Bakanlıklarından üyelerin yer aldığı bir komite kurmuş ve bu komite 30 Haziran 1915'te Türkiye ve Asya'da İngiliz İstekleri başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Fransızların aksine İngilizler Orta Doğu'daki çıkarlarını belirlerlerken petrol faktörünü birincil bir neden olmasa bile tamamlayıcı bir neden olarak dikkate almışlardır. De Bunsen komitesinin raporu Mezopotamya'daki İngiliz kontrolünün Basra'dan Bağdat'a kadar olan bölgede sınırlı kalmamasını Musul vilayetini ve kuzeyini kapsayacak şekilde genişletilmesini önermiştir. Kısacası resmi bir İngiliz komitesi çok ciddiye almasa da petrol faktörünü dikkate alarak savaştan sonra Musul'un kontrolünün elde edilmesinin arzu edilir olduğunu açıkça ileri sürmüştür(Fitzgerald 1994: 703-6).

İngiltere'nin Mekke Şerifi Hüseyin ile yaptığı ve Arapların Türklere karşı isyanı karşılığında Arap Yarımadası'nda bağımsız bir Arap devleti kurulmasını desteklemeyi kabul ettiği görüşmeler(Karaca 2022: 302-21), bölgedeki çıkarların uzlaştırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Zira Arapların istekleri ile Fransa'nın Suriye'deki istekleri çatışmaktadır. Bölgedeki Fransa varlığını Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak gören ve buna saygı duyan İngiltere dışişleri Bakanı Grey, Araplar ile yapılan görüşmeleri Fransızlara açıklamış ve gelecekteki Suriye sınırlarının belirlenmesi için müzakereler yapmak üzere bir temsilci gönderilmesini istemiştir. Müzakere teklifini kabul eden Fransa o sırada Londra'daki Fransız Büyükelçiliğinde ikinci katip olan ve Fransa'nın Orta Doğu'daki sömürgeci emellerinin güçlü bir savunucusu olarak ün yapan Franquis Georges-Picot'u görevlendirmiştir(Fitzgerald 1994: 707-9). 23 Kasım 1919'da başlayan süreçte İngiltere adına önce Nicholsun yer almış, ama görüşmeler çıkmaza girince yerine Mark Sykes atanmıştır(Demirağ 2022: 44).

Sykes ve Picot 4 Ocak 1916'da sınırları gösteren bir harita ile birlikte bir antlaşma taslağı hazırlamışlar, bunu kendi hükümetlerine ve Rusya'ya sunmuşlardır. Antlaşmanın onaylanma süreci 16 Mayıs 1916'da tamamlanmıştır(Fitzgerald 1994: 718-20). Sykes-Picot Antlaşması olarak tarihe geçen bu belge Arap Yarımadasını ve Türkiye'nin güneydoğusunu bölgelere ayırmış ve bu bölgeleri İngiltere, Fransa ve gelecekte kurulması planlanan Arap devletinin idari ve ekonomik müdahalesi için paylaşmıştır. Antlaşma ile Bağdat ve Basra dahil olmak üzere Irak ile birlikte Filistin doğrudan, orta Irak ve Ürdün nüfuz bölgesi olarak İngiltere'ye bırakılırken, Batı Suriye, Lübnan, Çukurova, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Hakkâri

doğrudan, Doğu Suriye ile birlikte Musul'un kuzeyi nüfuz bölgesi olarak Fransa'ya bırakılmıştır(Kireev 2012: 1876-77).

De Bunsen komitesinin raporunda İngiltere tarafından ele geçirilmesi gereken bir yer olarak gösterilmesine rağmen bu anlaşma ile bölgenin bilinen en önemli petrol yataklarının bulunduğu Musul vilayetinin güney kısmı ile Kerkük İngiltere'ye, kuzey kısmı ise Fransa'ya bırakılmıştır. Londra'daki pek çok kişi bunu büyük bir taviz olarak görmüş, hatta dönemin Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Sykes-Picot'un önemli İngiliz çıkarlarından vazgeçilmesi anlamına geldiğini yazmıştır(Scazzieri 2015: 28-29). Musul'un Fransa'ya bırakılmasının sebebi savaş sonrası kurulması planlanan düzende Doğu Anadolu'yu hakimiyeti altına alması beklenen Rusya ile İngiltere arasında tampon bir bölge oluşturma isteği olmuştur.(Helmreich 1974:205; Fitzgerald 1994: 715-16; Fromkin 2008:156-157) Ayrıca hâlâ petrol birincil öneme haiz bir unsur değildir. İngiltere'nin Türkiye'ye karşı yürüttüğü savaşın tamamında ekonomik çıkarlardan ziyade eski stratejik endişeler hakim olmuştur(Kent 1996: 178-79).

Sonuç olarak Sykes-Picot, imzalandıktan hemen sonra kendisine vaat edilen toprakların Fransızlara bırakıldığını öğrenen Şerif Hüseyin tepki göstermiş olsa da(Yavuz 2017: 566-77) petrol üretim tesislerinden yoksun ve petrol açısından tamamen dışa bağımlı olan ve 1917-1918 kışında yaşanan petrol krizi ile bu bağımlılığı daha fazla açığa çıkan Fransa'nın, Musul bölgesinde dolayısıyla ciddi bir petrol kaynağında hak sahibi olmasını sağlamıştır(Fitzgerald 1994: 697). Fakat savaş devam ederken petrol faktörü İngiliz savaş hedeflerini etkilemiş ve savaş Sykes-Picot'a rağmen Musul İngiliz hedefleri arasında yerini almıştır. Anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Ekim 1916'da Deniz Kuvvetleri Mezopotamya'daki petrol yatakları üzerinde kontrol sağlamak için baskı yapmaya başlamıştır (Scazzieri 2015: 29-30). 1917 yılında Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Batı Cephesi'nin maliyetinin artması nedeniyle ortaya çıkan, Türkler ile ikili bir barış antlaşması yapılarak Türkleri savaş dışında bırakma fikrine karşı çıkanlar Mezopotamya'dan taviz verme ihtimalini öne süren argümanlar geliştirmişlerdir(Rothwell 1970: 281). Petrol uzmanı Amiral Edmond Slade 29 Temmuz 1918'de "Britanya İmparatorluğu'nda Petrol Durumu" başlıklı bir memorandumu hükümete sunmuş(Gibson 2012: 115), İran ve Mezopotamya petrolü kontrol altına alındığı takdirde ABD'den alınan petrole eşit bir kaynak elde edileceğini vurgulamıştır(Scazzieri 2015: 29-30). Bu muhtıranın etkisi ile İngiliz Savaş kabinesi 13 Ağustos 1918'de Mezopotamya petrolerini görüşmüş ve Dışişleri Bakanı Balfour'un da desteklediği Başbakan Lloyd George'un fikirlerinde ciddi bir değişiklik yaşanarak Mezopotamya en önemli savaş hedefi haline gelmiş, Llod George "Musul'a kadar gitmekten" yana olduğunu açıkça ifade etmiştir. Kısacası petrol Musul vilayetinin tamamını ele geçirme kararında en önemli faktör olmuştur(Okumuş 2020: 212-13; Rothwell 1970: 290; Scazzieri 2015: 29-30). Bu hükümet politikasındaki değişikliğin ortaya çıkmasında kimliği belirsiz bazı petrol adamlarının İngiliz Savaş Kabinesi sekreteri Sir Maurice Hankey'i ziyaretleri de etkili olmuştur(Conlin 2020: 234). 2 Ekim 1918'de bölgedeki İngiliz birliklerine petrol bölgesinin

mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını işgal etmesi emredilmiş (Fromkin 2008:307) sonuç olarak Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Musul'un güneyine kadar ulaşan İngiliz birlikleri mütarekeden sonra Türkleri şehri tahliye etmeye zorlamış ve 15 Kasım 1918'de şehri işgal etmiştir (Şimşir 2005: 861).

Savaş sonuna doğru bölgedeki dengeler İngiltere'nin lehine değişmiştir. Savaş süresince hem Irak hem de Suriye cephesinde Türklere karşı savaşan İngiltere Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın liderliğindeki Arapların da desteğiyle Suriye'de Halep'e kadar hakimiyet elde etmiştir. Ancak ele geçirdiği bu bölgelerin bir kısmı Sykes-Picot Antlaşması ile Fransızlara bırakılmış bölgelerdir. Bu çelişkinin özellikle Fransızlar ile Arapları bir çatışmaya sürüklemesinden çekinen İngilizler bölgede geçici bir rejimin kurulmasını önermişlerdir. Fransızlar ile yaptıkları müzakereler sonucunda 30 Eylül 1918'de Ortadoğu'da belirsizlik dönemi atlatılana ve sivil idareler kurulana dek sürdürülmek üzere "İşgal Edilmiş Düşman Toprakları İdaresi" (Occupied Enemy Territories Administration) (OETA) adı altında askeri bir yönetim kurulmuştur. Bu yönetimin başına General Allenby getirilmiş, Sykes-Picot ile Fransızlara bırakılan bölgeler de onun idaresine bırakılmıştır (Aydoğdu 2021: 244).

Hem Musul vilayetinin yarısı ile birlikte petrol rezervlerinin İngilizlerin eline geçmesi, hem de Suriye'de İngiltere hakimiyetinde "İşgal Edilmiş Düşman Toprakları İdaresi" kurulması Fransa'nın Sykes-Picot ile kâğıt üzerinde elde ettiklerini savaş sonunda koruma kaygısına düşmesine neden olmuştur. 3 Kasım 1918'de Bağdat'taki Fransız Askeri Ateşesi Sciard gönderdiği raporda bu duruma dikkat çekerek İngiliz subayların Sykes-Picot'u ya görmezden geldiklerini ya da farkında olmadıklarını bildirmiştir (Conlin 2020: 230). Bu durum Fransızların Sykes-Picot'daki kazançlarının tehlikeye girmeye başladığını göstermiştir.

Bu tehlikeyi 7 Kasım 1918'de yayımlanan İngiliz-Fransız Bildirgesi arttırmıştır. Bu belge ile İngilizler ve Fransızlar Ortadoğu'daki halkların kendi serbest seçimlerine dayanan milli hükümet ve idareler kurmalarını destekleyeceklerini ilan ederek Arap milliyetçilerinin çıkarlarını kabul etmişlerdir (Fisher 1998: 129-13;). İlerleyen günlerde de İngiltere Musul'un kuzeyine doğru işgallerini genişletmiş, Cizre-Nusaybin-Tel Abyad hattına kadar ilerlemiş, 1918 Aralık ayında Kilis ve Antep'i, Şubat 1919'da Maraş'ı ve Mart 1919'da ise Urfa'yı işgal etmiştir. Böylece Sykes-Picot'a göre Fransızlara bırakılması gereken bölgelerin bir kısmı daha İngilizlerin işgali altına girerek, İngilizler Fransızlara karşı avantaj sağlamıştır. Buna karşılık Fransızlar da 1918 Aralık ayı boyunca Hatay, Adana ve Mersin bölgelerini, yani Çukurova'yı işgal altına almışlardır. (Türk İstiklal Harbi IV: Güney Cephesi, 2009, s. 1, 13; Aydoğdu 2021: 245)

Fransızlar Çukurova'yı işgal etmelerine rağmen Sykes-Picot ile kendilerine bırakılan diğer bölgelerin İngilizlerin hakimiyetine girmesi durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. İngiltere bölgenin Fransa'ya ait olduğunu kabul etse de tahliye etmek için herhangi bir girişimde bulunmamış, böylece Fransa'ya karşı bir koz elde etmiştir (Umar ve Yenisu 2020: 49).

Paris Barış Konferansı'ndan San Remo Konferansı'na Petrol Meselesi

Savaş sonrası bölgedeki toprak meseleleri şekillenmeye devam ederken petrol meselesi de gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Fransız Akaryakıt Genel Komiseri (petrole et combustibles) Henri Bérenger ve Fransa başbakanı Clemenceau İngiliz mevkidaşlarına petrol konusunda savaş zamanındaki işbirliğinin devamı ve başta Mezopotamya olmak üzere petrol imtiyazlarına katılım şeklindeki savaş sırasında İngiltere'den daha fazla petrol sıkıntısı çeken Fransız hükümetinin petrol konusundaki isteklerini bildirdikleri bir dönemde (Kent 1976: 141) Kasım 1918'de toplanan Müttefikler Arası Petrol Konferansı'nda Fransa'dan Bérenger ile İngiltere'den Cadman bir anlaşma taslağı hazırlamışlardır. Bu taslağa göre İngiliz Alman konsorsiyumu olan TPC'nin Almanlara ait olan yüzde 25'lik hissesi Mezopotamya petrolünü Akdeniz'e taşıyacak iki boru hattı karşılığında Fransızlara bırakılacaktır (Conlin 2020: 236, 232). Bundan kısa bir süre sonra barış konferansına hazırlık amacıyla Fransız başbakan George Clemenceau Aralık 1918'de Londra'ya gitmiş ve Lloyd George ile görüşmüştür (Umar ve Yenisu 2020: 49). 1 Aralık 1918'de Londra'daki Fransız elçiliğinde yapılan bu görüşmenin herhangi bir kaydı yoktur. Varlığı ancak sonraki belgelerde kanıtlanan bu toplantıda İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un 11 Ağustos 1919 tarihli bir memorandumunda ima edildiğine göre Clemenceau, Lloyd George'a ne istediğini sormuş Musul ve Filistin cevabını alınca iki talebi de kabul etmiştir (DBFP First Series IV 1952: 1092; Mss Eur F112/265:129-130; Okumuş 2020: 212-213; Macmillan 2015:582-583). Sonuç olarak İngiliz ve Fransız başbakanları Sykes-Picot Antlaşmasını bozma kararı almışlardır. Fransa Avrupa'da İngiliz desteği ve Mezopotamya petrolünden pay karşılığında Musul'daki hakkını İngiltere'ye bırakmış, böylece İngiltere diplomatik bir zafer elde etmiştir (Conlin 2020: 230; Jones 1981: 214). Böylece barış görüşmeleri devam ederken hem diplomatların hem de petrol şirketlerinin katıldığı Almanların elinden alınan petrol imtiyazlarını paylaşma süreci başlamıştır. Clemenceau Paris'e döndükten sonra 15 Şubat 1919 tarihli bir nota ile Sykes-Picot'taki bu değişiklikleri kabul etmiştir (Aydın 2004: 22; Melek 1983:24).

İngilizlerin Sykes-Picot'u değiştirmeye yönelik politikalarının nedenleri bellidir. Petrol yataklarının kendi manda bölgesinin bir parçası olmasını, çıkarılacak petrolü Akdeniz'e ulaştıracak boru hatlarının ve bu boru hatlarının sonundaki Akdeniz limanının güvenliğinin sağlanmasını istemişlerdir. Bu da hem Mezopotamya'nın hem de Filistin'in İngiliz mandası altına alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Gibson 2012: 139-139) Ayrıca hâlâ İngiliz İmparatorluğu'nun can damarı olan Hindistan'ın güvenliği için Mezopotamya'nın kendi hakimiyetlerinde olması gerektiği fikri hakimdir (IOR/L/PS/11/142: f.5v). Clemenceau'nun bu İngiliz politikasını kabul etmesinin nedenleri ise daha belirsizdir. Tarihçiler bu başbakanın eylemlerini açıklamak için üç farklı argüman geliştirmişlerdir. Birincisi, Clemenceau'nun tüm amacının Fransa'nın Avrupa'daki güvenliğini sağlamaya yönelik olduğu varsayımdır. Bu varsayıma göre Fransız başbakanı, Fransa'nın Ren sınırındaki hedeflerini güvence altına almak için kritik önem taşıyan müttefikleriyle olası bir sürtüşme kaynağını ortadan kaldırmak için Musul'u ve Fransa'nın Filistin üzerindeki hak iddiasını devretmiştir (Fitzgerald 1994: 698-

99; Macmillan 2015:583). 28 Temmuz 1920'de Fransız meclisinde Victor Bernard tarafından yapılan bir konuşma bu varsayımı doğrulamıştır. Bernard konuşmasında Clemenceau'nun Filistin ve Musul karşılığında Metz ve Strasbourg şehirlerini halk oylaması yapılmadan aldığını, ayrıca Saar havzası ve Ren bölgesini elde ederek Fransa'yı tam bir güvenliğe kavuşturduğunu, aynı zamanda kömüre sahip olduklarını belirtmiştir (Melek 1983:24). İkinci argüman Orta Doğu ile ilgilidir. Clemenceau'nun amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesine ilişkin Sykes-Picot anlaşmasının toptan revizyonuna yönelik İngiliz taleplerini engellemektir. Bu anlaşmanın bazı unsurlarından vazgeçerek, asıl önemli olan Suriye ve Lübnan üzerindeki Fransız iddialarını korumayı ve güçlendirmeyi amaçlamıştır (Fitzgerald 1994: 698-99). Fransızların Suriye ve Lübnan'daki hakimiyetleri konusundaki endişelerinin haklı gerekçeleri vardır. Hem İşgal Edilmiş Düşman Toprakları İdaresi'nin kurulması ile bölgedeki askeri gücün İngiltere'nin eline geçmesi hem de İngiliz-Fransız Bildirgesi Suriye'nin de dahil olduğu bağımsız bir Arap devleti kurmayı amaçlayan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal liderliğindeki Arap milliyetçilerinin elini güçlendirmiştir. Araplar bölgedeki İngiliz varlığının devamını sağlayarak Fransızları Suriye'den uzaklaştırma fikrine kapılmışlardır (Fisher 1998: 132-33). Ortaya atılan üçüncü argüman ise Lloyd George'un Clemenceau'ya İngiliz kontrolündeki Musul'da bulunabilecek petrolden önemli bir pay -belki de yüzde 50'ye varan bir pay- vaat ettiği varsayımı olmuştur (Fitzgerald 1994: 698-99).

17 Aralık 1918'de Londra'da İngiliz ve Fransız hükümet temsilcileri arasında bir görüşme daha yapılmıştır. Bu toplantıda Fransızlar ortak bir İngiliz-Fransız petrol politikası ve petrol imtiyazlarında pay talep etmişlerdir. Ayrıca Deutsche Bank'ın TPC'deki hissesini Anglo-Saxon Company'e satılmasını, onun da bu hisseleri Fransızlara devretmesini önermişlerdir. Bu öneriler Londra'daki Fransız elçi tarafından 6 Ocak 1919'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yazılı olarak iletilmiş ve İngiliz Barış Konferansı delegeleri ile resmi olarak görüşmek için izin istenmiştir. Ancak İngiliz Dışişleri Bakanlığı içerisinde görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Barış görüşmelerinde tam yetki sahibi olduklarını düşünen Dışişleri Bakanlığı barış Konferansı delegeleri İngiliz Fransız petrol sorununun konferansta mandalar meselesi halledilmeden çözümlenmesi gerektiğini düşünürken Curzon ve ekibi petrol meselesinin mandalar meselesinin çözümünden sonrasına bırakılmasını istemişlerdir (Kent 1976: 141-42). Daha Fransızlar önerilerini yazılı olarak bildirmeden Louis Harcourt başkanlığındaki İngiliz İmparatorluk Petrol Komitesi 13 Aralık 1918'de yaptığı bir toplantıda Mezopotamya petrol imtiyazında en güçlü hak iddiasına sahip TPC'nin yüzde 25'nin Fransızlara verilmesi önerisine karşı karar almıştır (Conlin 2020: 236, 232). Ancak bu komite Fransızlar ABD hükümeti ve Standard Oil Company ile müzakere ettikleri için Mezopotamya petrolerine ABD müdahalesi ihtimali ortaya çıkınca Fransızlara yakınlaşma ihtiyacı hissetmiş ve 15 Ocak 1919'daki toplantısında toprak sorununa halletmeksizin iş birliğine hazır olduklarının Fransızlara bildirilmesini kabul etmiştir. Komite başkanı Harcourt bölgedeki Amerikan faaliyetlerinin dengeleri değiştirdiğini ifade etmiştir (Scazzieri 2015: 34; Kent 1976:142-143).

Sykes-Picot Antlaşması'nı yeniden gözden geçirerek Orta Doğu şekillendiren bu görüşmeler hem Paris Barış Konferansı ve devamındaki genel konferanslar içerisinde hem de İngiltere ve Fransa arasında ikili olarak yıllarca devam etmiş ve bu görüşmeleri etkileyen en önemli faktörlerden biri de Petrol olmuştur. Bu süreçte Orta Doğu'da özellikle Suriye ve Mezopotamya'da İngiliz-Fransız ilişkilerinde savaş sırasında bağımsızlık vaat edilen Arapların da rol aldığı gerginlik ortaya çıkmıştır(Fisher 1998: 132).

2. Paris Barış Konferansı ve Long-Bérenger Antlaşması

I.Dünya Savaşı sonrası mağlup devletler ile imzalanacak antlaşmaları hazırlamak üzere 18 Ocak 1919'da Paris'de başlayan konferanstan önce İngiltere petrol kaynakları konusundaki tavrını netleştirmeye ve özellikle Ortadoğu'daki kaynakları ele geçirme konusunda kararlı adımlar atmaya başlamıştı. Bérenger-Cadman anlaşması onaylanmamış ve Fransızların 6 Ocak 1919'da başvuruları cevapsız kalmış olsa bile bir İngiliz-Fransız petrol anlaşmasının temelleri atılmıştı. Ancak mesele kolay kolay çözülememiş, özellikle 1919 ve 1920 yılları süresince petrol meselesi İngiltere ve Fransa arasında ciddi bir çekişme konusu olmuştur.

Barış Konferansı'nda bir taraftan Fransa adına Bérenger ile İngiltere adına Cadman'ın yürüttüğü petrol görüşmeleri devam ederken diğer taraftan Dörtler Konseyi, Onlar Konseyi gibi isimler alan genel toplantılarda petrol meselesi Osmanlı ülkesinin paylaşılması, Mezopotamya ve Suriye meseleleri ile birlikte gündeme getirilmiştir. 1 Şubat 1919 tarihli bir Fransız notasına göre Bérenger ile Cadman arasındaki görüşmeler olumlu devam ederken(Gibson 2012: 144) 2 Şubat 1919'da Clemenceau, Türklere karşı isyan karşılığında bağımsızlık vaat edilen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal liderliğindeki Arapların talep ettiği Suriye konusunu(Metintaş 2019: 81-82) konseye getirmiş ve İngilizleri Musul ile tehdit etmiştir. Ayrıca Mezopotamya da olsa Bakü veya İran da olsa bütün petrol imtiyazları ile ilgili sorunların konferansa sunulmasını istemiştir(Conlin 2020: 238).

Devlet başkanları arasında mesele sert tavırlara neden olurken diplomatlar arasında daha iyi idare edilmiş, Cadman Balfour'dan Bérenger'e Akdeniz'e bir boru hattı inşasını kolaylaştırmaları ve Cezayir'deki petrol kaynaklarına İngilizlerin de erişmesi kabul etmeleri karşılığında İngiltere'nin Fransa'ya TPC'nin yüzde 20 ila 30'u arasında bir kısmını teklif etmeye istekli olduğunu bildirmek için izin istemiştir. Balfour bu talebi onaylamıştır. Ancak 6 Şubat'ta Curzon, Balfour'dan Cadman'ın Bérenger ile yaptığı görüşmelerin mahiyetini öğrenmesini istemiş ve bir İngiliz-Fransız petrol anlaşmasına ilişkin görüşmelerin yapılmasına karşı çıkmıştır. 22 Şubat'ta itirazlarını tekrar etmiştir. İngiliz devlet adamları arasında Fransızlar ile petrol görüşmelerinin devam edip etmemesi konusunda fikir ayrılıkları olduğu gibi Paris'teki İngiliz delegasyonu ile Londra'daki Dışişleri Bakanlığı yetkilileri arasında iletişim kopukluğu meselenin sürüncemede kalmasına neden olmuştur(Gibson 2012: 143-44).

Buna rağmen görüşmeler sonunda bir taslak üzerinde anlaşılması ve 13 Mart 1919'da İngiliz hükümetinin çeşitli departmanlarına sunulmuştur(Helmreich 1974: 208). Ardından da 8 Nisan 1919'da Fransa adına da Fransa Petrol Ürünleri Genel Komiseri Senatör Henry Bérenger İngiltere adına görüşmeleri Cadmam yapmış olmasına rağmen Bérenger'in mevkidaşı olduğu için petrol işlerinden sorumlu bakan Walter Long, tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma ile 1914'deki Foreign Office Anlaşması olarak bilinen petrol anlaşmasından sonra TPC'nin hisselerinin nasıl paylaşılacağı ilk kez görüşüldüğü gibi Mezopotamya, Romanya, Rusya ve iki devletin kolonilerindeki petrol imtiyazlarının paylaşılması sağlanmıştır(Helmreich 1974:225; Okumuş 2020: 213-14). Bu antlaşmaya göre Romanya'da mağlup devletlerden elde edilecek olan Petrol çıkarları İngiltere ve Fransa arasında yüzde elliler olarak paylaşılacaktır. Mezopotamya'da ise İngiltere, Fransa'nın TPC'deki imtiyaz hakkını tanımış, savaş devam ederken İngiltere'nin düşman mülkleri kapsamına alarak el koyduğu TPC'deki Deutsche Bank hisseleri Fransa'ya devredilmiştir. Böylece şirketin sermaye dağılımının yüzde 70 İngiliz, yüzde 20 Fransız ve yüzde 10'da yerel devlet payı şeklinde olması kararlaştırılmıştır. Fransa TPC'den alacağı pay karşılığında İran ve Mezopotamya'daki petrolün Akdeniz'e aktarılmasını sağlayacak iki boru hattının kendi hakimiyetindeki bölgelerdeki kısımlarının yapımında her türlü kolaylığı sağlamayı kabul etmiştir. Boru hatlarının güzergahları ve limanları iki ülke birlikte kararlaştıracaktır. Ancak "Majestelerinin hükümetinin Mezopotamya'daki mandayı alması durumunda" ifadesi yer almış, böylece petrol anlaşması toprak anlaşmasının yapılmasına bağlanmıştır. Ayrıca anlaşma ile iki taraf kendilerine bağlı kolonilerde petrol imtiyazları konusunda diğerine kolaylık sağlamayı taahhüt etmiştir. Anlaşma metninin başında şu ifadeler yer almıştır:

"Fransa ve Büyük Britanya Hükümetleri, dünya çapında ve tüm ülkelerin yararına, arzının giderek yetersiz olduğu kabul edilen petrol ürünlerinin sınai ve ticari amaçlarla sürekli olarak sağlanmasını kolaylaştırmak ve ticari ilişkilerin yeniden kurulmasına ve tüm ulusların refahının geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla, savaşlar sırasında bu kadar memnuniyet verici sonuçlar veren ortak iş birliğini sürdürmek arzusundadır. Bu nedenle, çeşitli petrol yataklarının işletilmesi için Yakın Doğu'da ve Akdeniz'e komşu ülkelerde izlenecek ortak bir politika temelinde anlaşmaya varmışlardır. "Bu politikanın ilkeleri, iki ülkenin petrol çıkarlarının yararlı bir şekilde birleşebileceği tüm ülkelerde samimi iş birliği ve değerliliklidir. Bu memorandum aşağıdaki devletler veya ülkelerle ilgilidir: Romanya, Küçük Asya, Fransız Kolonileri ve İngiliz Kraliyet Kolonileri. Bu anlaşmanın Galiçya ve Rusya gibi diğer ülkelere de genişletilebileceği anlaşılmaktadır."

Bu ifadelerle göre Long Bérenger Antlaşması petrol konusunda Fransız-İngiliz iş birliğinin geniş bir çerçevesini çizmiştir. Her iki ülkenin vatandaşlarına yerel yasalara uymak koşuluyla diğerinin sömürgelerindeki petrol imtiyazlarına erişim hakkı tanınmıştır. Hatta anlaşmanın Galiçya ve Rusya'yı da kapsayacak şekilde genişletilmesi öngörülmüştür(Mss Eur

Paris Barış Konferansı'ndan San Remo Konferansı'na Petrol Meselesi

F112/275:62r vd DBFP First Series IV 1952:1089-1092; Okumuş 2020:214; Gibson 2012: 146; Görge 2022: 184-85; Scazzieri 2015: 34).

Anglo-French Syndicate olarak da bilinen Long-Bérenger Antlaşması(Okumuş 2020: 213) İngiliz hükümetinin departmanları arasındaki tartışmaları ortadan kaldırmamış aksine daha da arttırmıştır. 29 Nisan 1919'da Curzon tarafından yönetilen Orta Doğu Meseleleri Hakkında Bakanlık Arası Konferans tarafından Dışişleri Bakanlığı'nın mutabakatına bağlı olarak onaylanması önerilmesine rağmen (Mss Eur F112/275:61v) hem Irak'taki Sivil Komiser hem de Dışişleri yetkilileri anlaşmaya sıcak bakmamışlar, 16 Mayıs'a kadarki süreç içerisinde yazışmalar ve toplantılar ile bu anlaşmayı tartışmışlardır. Sonuçta 16 Mayıs 1919'da Londra'da Curzon Fransız Büyükelçisine gönderdiği bir mektupla Dışişleri Bakanlığı'nın Long-Bérenger Anlaşması'nı onayladığını bildirmiş ve Fransız hükümetinin de aynı şeyi yapmasını istemiştir(Kent 1976: 145-48).

Ancak Fransa hükümeti bu fırsatı bulamamış, anlaşma 21 Mayıs 1919'da Lloyd George tarafından Clemenceau'ya gönderilen bir mektup ile iptal edilmiştir(IOR/L/PS/10/555: 19r). Lloyd George;

“Sevgili Mösyö Clemenceau, 'Bu sabahki toplantıda size yaptığım ifadeyi resmen teyit etmek için yazıyorum, İngilizlerin Musul bölgesinden Trablus'a demiryolu ve boru hattı teklifini geçen Aralık ayında Londra'da imzaladığımız Anlaşmadan bir sapma olarak gördüğünüz için, burada geri çektiğim önerilen düzenlemede daha fazla ilerlemeyi önermiyorum”(Kent 1976: 145-48; DBFP First Series IV 1952:1092)

173

dediği mektupta anlaşmanın iptal gerekçesi olarak aynı gün Dörtler Konseyi'nde yapılan bir konuşmayı göstermiştir. Muhtemelen bahsedilen konuşma İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD liderlerinin oluşturduğu Dörtler Konseyi'nin 21 Mayıs 1919'daki toplantısında Clemenceau'nun İngiltere'nin çeşitli vaatlerini yerine getirmediğinden şikâyet ettiği, Türkiye meselesi ile birlikte Musul ve Suriye'yi gündeme getirdiği, Lloyd George ile arasında gerilimin yaşanmasına sebep olan konuşmasıdır(Gibson 2012: 139-41). Ayrıca bu süreçte Fransa'nın Suriye'ye gönderilecek araştırma komisyonuna delege göndermeyi reddetmesinden dolayı iki başbakan arasında bir gerilim yaşanmıştır. Mektupta doğrudan Long-Bérenger Anlaşması'nın iptalinden bahsedilmemiş olsa da ertesi gün yapılan toplantıda Lloyd George mektubunun bu anlaşma için de geçerli olduğunu düşündüğünü belirtmiş, Clemenceau da bunu onaylamıştır(Helmreich 1974: 208-9). Lloyd George, Fransız mevkidaşına gerekçe olarak Dörtler Konseyi'ndeki görüşmeyi gösterse de hükümet içerisindeki yazışmalara bakılırsa imzalanma süreci içerisinde anlaşmadan haberdar değildir. Paris'te Dışişleri Bakanlığı ile ilgili olmayan birinden tesadüfen öğrenmiştir (IOR/L/PS/10/555:18r).

Anlaşmanın iptal edildiğini yaklaşık iki hafta sonra öğrenen Curzon'un (IOR/L/PS/10/555: 17r) özel sekreteri G. Clerc'ın 17 Haziran 1919 tarihli bir mektubuna göre Başbakan tekliflerin ne olduğunu ve ne kadar ileri gidildiğini anlamak için anlaşma ile ilgili

yazışmaların bir kopyasını istemiştir. Curzon'un talimatıyla Başbakan'a sunulmak üzere bir açıklama hazırlanmış ve 6 Ocak 1919'da Fransız notasıyla başlayan süreç ayrıntılı olarak anlatılmıştır(DBFP First Series IV 1952:1092-1095). Daha önce yapılan görüşmelerde Lloyd George, zaten Fransa'ya Mezopotamya petrollerinden pay vermeyi kabul etmiştir. Bu Long-Bérenger Anlaşması'nı iptal etmesinin sebebinin, anlaşmanın kendisi olmadığını göstermektedir. İngiliz Başbakanı'nı henüz sınır meseleleri çözülmeden petrol antlaşmalarının yapılmasına karşıdır. Özellikle Suriye sınırı konusunda Fransa ile müzakereler devam etmektedir(Gibson 2012: 139-41, 148). Lloyd George'a göre Long-Bérenger Anlaşması bölgede İngilizleri Fransızların eline bırakmıştır ve İngilizler Akdeniz'e doğrudan erişim sağlamadığı sürece böyle olacaktır. Başbakan Fransa ile İngiltere arasındaki önemli politika meselelerin özel şirketlerin de dahil olduğu petrolle ilgili düzenlemelerle karıştırılmaması gerektiğini savunmuştur(DBFP First Series IV 1952: 1100; IOR/L/PS/10/555: 18r-18v).

Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de Başbakan ile aynı görüştedir. Doğu Masası Şefi George Kidston Paris'teki meslektaş George Clerk'a yazdığı mektupta Dışişlerinin ilk andan itibaren askeri işgal altındaki bölgelerin Barış Konferansı'nda gelecekteki statülerine ilişkin nihai karar verilene kadar, imtiyaz avcıları tarafından işgal edilmemesi gerektiğini savunduklarını belirtmiş, büyük petrol şirketlerinin İngilizler tarafından işgal edilmiş bölgelerden uzak tutulması gerektiğini savunmuştur (DBFP First Series IV 1952:1102-1103). Fransız tarafında ise anlaşmanın iptal edildiğinden sadece Dışişleri Bakanı Stéphen Pinchon bilgilendirilmiştir. Hatta 17 Haziran gibi geç bir tarihte Londra'daki Fransız Büyükelçisi daha fazla ertelemenin İngilizlerin Fransa'nın fikrini değiştirdiğini düşünmesine neden olabileceği gerekçesi ile anlaşmayı imzalamak için izin istemiştir. Bérenger ve Maliye Bakanı Louis Klotz da anlaşmanın toprak anlaşmasını etkilemediğini ve gecikmelerin Fransız petrol politikası açısından vahim sonuçlar doğurabileceğini savunarak Fransız hükümetine baskı yapmışlardı. Nihayet mesele Fransızlar için 22 Temmuz 1919 Curzon'un anlaşmanın iptal edildiğini resmen bildirmesiyle netleşmiştir(Scazzieri 2015: 36-37).

Curzon 22 Temmuz 1919'da Fransız Büyükelçisi Cambon'a bir mektup yazarak 16 Mayıs tarihli notayı iptal ederken (DBFP First Series IV 1952:1101; IOR/L/PS/10/555: 19r), Fransız Dışişleri Bakanı Pichon da 12 Ağustos'ta bir nota göndererek bunu kabul etmiştir (DBFP First Series IV 1952:1109-1111). Anlaşmanın iptali İngiliz Savaş Kabinesi'ne de 20 Ağustos'ta bildirilmiştir(Kent 1976: 149-50). Böylece Long-Bérenger Anlaşması yürürlükten kalktığı gibi İngiltere ile Fransa arasındaki petrol görüşmeleri bir süreliğine rafa kaldırılmıştır. Petrol kaynaklarına ilişkin İngiliz Fransız resmi müzakereleri Clemenceau'nun Aralık 1919'da Londra'ya yaptığı ziyaret sırasında yeniden başlayacaktır (DBFP First Series IV 1952: 1111).

3. Greenwood-Bérenger Anlaşması

Long-Bérenger Anlaşması'nın iptali İngiliz-Fransız petrol anlaşması planlarını sona erdirmemiştir. İki devletin de Musul petrolüne, Fransa'nın kendi şirketlerinin sahip olmadığı petrol endüstrisi uzmanlığına, daha da önemlisi Avrupa'da İngiltere'nin desteğine, İngiltere'nin ise İran'dakiler de dahil olmak üzere petrol sahalarından Akdeniz'deki bir limana uzanan demiryolu ve boru hattına ihtiyacı vardır(Gibson 2012: 148). Petrol anlaşmasının önündeki en önemli engel ise Suriye ve Mezopotamya'daki sınır meseleleridir. Müzakerelerin ancak Suriye konusundaki çıkmazın çözülmesiyle tıkanıklıktan kurtulabileceği anlaşılmıştır. Mayıs ve Eylül 1919 boyunca İngiltere Faysal'ı desteklemenin mümkün olmadığını yavaş yavaş anladıkça çözüme de yaklaşmıştır. İngilizler, Faysal desteklendikçe İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkilerin büyük zarar gördüğünü, ayrıca Faysal'ın tam bağımsızlık iddialarının endişe verici bir şekilde gerçeklikten uzak olduğunu ve bağımsız bir Suriye'nin Mezopotamya'da İngiliz karşıtı duyguları körükleme riski taşıdığını anlayınca(Scazzieri 2015: 37) mesele İngiltere ve Fransa arasında hazırlanan ve 15 Eylül 1919'da Barış Konferansı Konseyi'ne teslim edilen (Karaca 2021:320) Suriye İtilafnamesi ile çözülmüştür. Bu anlaşmaya göre İngiltere Suriye'den çekilmeyi ve Suriye'nin Akdeniz kıyılarında İngiliz askerlerinin yerini Fransız askerlerinin almasını kabul etmiştir. Şam, Hama, Humus ve Halep bölgeleri ve doğusu kurulacak Arap devletine bırakılmış ancak bu devletin Fransız mandası altında olması onaylanmıştır. Buna karşılık Musul İngiltere'ye bırakılmıştır. İskenderun ve Çukurova da Fransızlara bırakılan bölgeler arasındadır(Görgen 2022: 185; Metintaş 2019: 84). Böylece petrol anlaşmasının önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır.

Bundan sonra İngiltere'de anlaşma taraftarları gayri resmi sürdürdükleri faaliyetlerini daha açık devam etmişler ve destek toplamaya çalışmışlardır. İngiltere'de anlaşmanın en büyük destekçisi savaş sırasında ciddi bir şekilde petrol sıkıntısı çeken Deniz Kuvvetleri ve Genelkurmay Başkanlığı Long-Bérenger Anlaşması'nın tekrar yürürlüğe girmesi için hükümet üzerinde baskı yapmaya başlamıştır(Kent 1976: 150). Walter Long, 4 Kasım 1919'da kabine üyelerine bir memorandum dağıtmıştır. Long, bu belgede şu sözleri demiştir;

“Umarım kabine, petrol tedarikiyle ilgili İngiliz-Fransız Anlaşmasıyla bağlantılı olarak kararını yeniden gözden geçirmeye istekli olur. Bir önceki görüşmede, Başbakan ve Dışişleri Bakanı, müzakerelerin ilk aşamalarında, davanın yüksek politika açısından yönünün doğru bir şekilde değerlendirilmediğine ve Dışişleri Bakanlığı ile önceden istişare veya iletişim kurulmadığına inanıyordu.”

Lord Curzon'un Dışişleri Bakanlığı'nın görüşmelerden 29 Nisan 1919'a² kadar haberdar edilmediğini iddia ettiğini söyleyen Long 17 Aralık 1918'den başlayarak Fransızlar ile yapılan görüşmelerin özetini vermiştir. Ardından memorandumunu şu sözlerle bitirmiştir:

"Kabineden bu memorandumda açıklanan gerçekler ışığında ve petrolün ulusal yaşamımız için her geçen gün daha hayati hale geldiği, savaştan doğan fırsatları kaybedersek, muhtemelen hiçbir zaman konumumuzu geri kazanamayacağımız ve şüphesiz bir kez daha ulusal eylemimizi büyük ölçüde engelleyecek bir tedarik sıkıntısı çekeceğimiz gerçekleri karşısında konuyu yeniden gözden geçirmelerini rica ediyorum" (CAB 24-92-60).

11 Kasım 1919 tarihli ikinci bir memorandumda da kabine tarafından anlaşmanın öneminin tam anlaşılmadığını ve yaşanan sürecin yanlış değerlendirildiğini söylemiştir (CAB 24-93-16). Savaş Bakanı Winston Churchill ise 12 Kasım 1919'da kabineye Mezopotamya ile ilgili Genelkurmay Başkanlığı'nın Mezopotamya'nın hayati stratejik konumunu vurgulayan memorandumunu dahil olmak üzere bir dizi belge dağıtarak kabine üzerindeki baskıyı güçlendirmiştir. Zira Genelkurmay Başkanlığı'nın memorandumunda bölgenin petrol potansiyelinin ve Mezopotamya ile Akdeniz arasında kurulması planlanan boru hattı ile demiryolunun önemine vurgu yapılmıştır (Kent 1976: 150-51). Petrol işlerinden sorumlu yeni bakan Hamar Greenwood ise 20 Kasım 1919 tarihli bir kabine toplantısında Long-Bérenger Anlaşması'nın yeniden canlandırılmasını konusunu gündeme getirmiştir (Kent 1976: 151).

Bu dönemde ABD senatosunun Paris Barış Konferansı sonrası imzalanan Versailles Antlaşması'nı reddetmesinden dolayı ABD'nin gelecekte Avrupa ve Doğu meselelerine dahil olup olmayacağı konusunda bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Bu belirsizlik nedeniyle İngilizler ve Fransızlar aralarındaki meseleleri çözümlene ihtiyacı hissetmişlerdir (Gibson 2012: 152). Bunun sonucunda 11 Aralık 1919'da Clemenceau Londra'ya gelmiş, aynı gün iki başbakan gayri resmi bir görüşme yapmıştır. Daha sonra Lloyd George'un meslektaşlarına bildirdiğine göre bu toplantıda Clemenceau daha çok Anadolu'daki ekonomik imtiyazlar ile ilgilenmiştir. Resmi toplantı aynı gün öğleden sonra gerçekleşmiş, bu toplantıda Fransız Dışişleri Bakanlığı Dış ve Ticari İşler Genel Müdürü Philippe Berthelot, Ekim ayından beri İngiliz Dışişleri Bakanı olan Curzon'a petrol meselesine ilişkin Bérenger'in Clemenceau'ya sunduğu, iki devlet arasında neden bir petrol anlaşması yapılması gerektiğini ortaya koyan ve Long-Bérenger Anlaşması'na benzer bir anlaşmanın yapılmasını istediği bir raporu sunmuştur. Savaş öncesi İstanbul'da ticari ateşe olarak görev yapmış olan Dışişleri Bakanlığı Petrol İdaresi İrtibat Görevlisi Ernest Weakley'in (Kent 1976: 44) hazırladığı 13 Aralık 1919 tarihli bir yazıya bakılırsa Berénger'in raporunun ilk üç sayfası, Büyük Britanya'nın Asya ülkelerindeki petrol yatakları üzerinde kontrol sağlamak için gösterdiği büyük faaliyetleri ve İngiliz

² Aynı tarihte Curzon başkanlığında Orta Doğu Meseleleri Hakkında Bakanlıklar Arası Konferans düzenlenmiş ve İngiliz-Fransız anlaşması ile Shell anlaşması görüşülmüştür. Mss Eur F112/275 60r

Donanması'nın askeri ve ticari amaçları için gerekli olan tüm petrol kaynakları için Birleşik Devletlere bağımlılıktan kurtulma kararlılığını anlatmıştır. Bérenger'e göre Kafkasya, Hindistan, İran, Mezopotamya ve Küçük Asya'daki İngiliz politikası esasen bir petrol politikası olarak çerçevelenmiş veya izlenmiştir. ABD'nin veya Avrupalı devletlerinin bilgisi olmadan müzakere edilen ve sonuçlandırılan son İngiliz-İran anlaşması, İngiltere'nin Kafkasya'da Fransa için yarattığı zorluklar, Batum, Tiflis ve Bakü'deki İngiliz işgalinin son zamanlardaki otokratik niteliği, yeni kurulan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan cumhuriyetleri üzerinde uyguladığı baskı ve Lloyd George'un 1919'un bahar ve yaz aylarında Musul, Kerkük ve Mezopotamya'nın geri kalanındaki petrol sorunları konusunda gösterdiği gerginlik bu görüşe kanıt olarak sunulmuştur. Lord Curzon bu kanıtlara "bu çok anlamsız" notunu düşmüştür. Bérenger'e göre İngiliz Hükümeti aslında Mısır'dan Burma'ya ve Çerkezistan'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanan bir İngiliz petrol bölgesi yaratılmasını ve bunun büyük Amerikan petrol gücüne karşı bir denge unsuru olmasını amaçlamaktadır. Ona göre bu politika haklıdır. Bununla birlikte İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkiler, barış ve uygarlık için aralarında var olması gereken anlayış göz önüne alındığında, şu anda hiçbir petrolü olmayan Fransa'nın petrolden meşru bir pay talep etmesi gerekmektedir. Çünkü Fransa'nın petrole ve ürünlerine büyük ihtiyacı vardır; kömür kıtlığı nedeniyle akaryakıt ihtiyacı her zamankinden daha fazladır. Bérenger Fransız Hükümeti'nin var olduğu ve Fransa'nın haklı olarak katılabileceği bölgelerde, yani Mezopotamya ve İran'da olduğu gibi Kafkas cumhuriyetlerinin iç bölgelerinde petrol endüstrisinden doğrudan bir pay elde etmemesi halinde, petrol tedariki için yakında üç milyar franktan fazla paranın ülke dışına gönderilmesi gerekeceğini tahmin etmiştir. Bérenger bu nedenle Fransız Hükümetinin İngiltere ile bir mutabakata varması ve onlarla birlikte Fransa'nın petrol gelişimine uygun bir şekilde katılımını sağlamaya yönelik bir petrol politikası üzerinde çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Bérenger'in özellikle bahsettiği ve Fransa'nın katılımını istediği petrol sahaları Güney Rusya, Mezopotamya, özellikle Musul ve Kerkük, Romanya ve İran'daki sahalarlardır. Kafkasya'da Fransız haklarının korunmasının önemi vurgulanmıştır. Weakley'e göre Bérenger'in raporu, Fransa'nın petrole olan büyük ihtiyacını ve 21 Mayıs 1919'da Lloyd George tarafından geri çekilen ve o zamandan beri askıda kalan Long- Bérenger Anlaşması'nın yeniden canlandırılması için Fransız görüşünü ortaya koymuştur. Weakley raporunda Long- Bérenger Anlaşması'ndan farklı olarak Fransızların talep ettikleri İran petrol imtiyazlarının verilmesini reddetmiş Curzon'da "Söz konusu bile olamaz" notunu düşmüştür.(DBFP First Series IV 1952:1111-1113; Gibson 2012: 152-53; Kent 1976: 151-52).

Fransız heyet Londra'da görüşmeleri sürdürürken Greenwood da Paris'e gitmiş ve Bérenger ile birebir görüşmeler yapmıştır. Sonuçta 21 Aralık 1919'da bir anlaşma metninde mutabık kalmayı başarmışlardır. Metnin başında 8 Nisan 1919'da imzalanan Long-Bérenger Anlaşması'nın ilkelerine bağlı kalmaya karar verildiği ifade edilmiştir. Greenwood'un 23 Aralık 1919'da anlaşmanın kopyası ile birlikte gönderdiği mektupta da Long-Bérenger

Anlaşması'na sadık kalındığını ilave olarak 11. maddeye demiryolu yapımını eklemeyi başardıklarını ifade etmiştir (DBFP First Series IV 1952:1114-1117).

Ancak bu anlaşmanın kaderi içeriği gibi Long-Bérenger anlaşmasına benzemiştir. İngiliz kabinesi 23 Ocak 1920'de yapılan ve petrol idaresinden kimsenin katılmadığı bir toplantıyla anlaşmayı bozmuştur. Zira bu toplantıda "ilke olarak Mezopotamya'daki petrol yataklarının işletilmesinden doğan kârın petrol şirketleri yararına değil devlet yararına tahakkuk etmesi" kararını almıştır. Kabine bu kararıyla Orta Doğu Meseleleri Hakkında Bakanlıklar Arası Konferans tarafından kabul edilmesi önerilerek Mayıs 1919'a onaylanan Royal Dutch Shell ile imzalanan ve bu şirketi İngiliz kontrolüne almayı hedefleyen anlaşmayı (Jones 1977: 665-70) iptal ettiği gibi 21 Aralık 1919 tarihli Greenwood-Bérenger Anlaşması'nı da iptal etmiş sayılmıştır. Çünkü Fransızlar daha önce yakın çıkar ilişkilere sahip oldukları Shell'in çıkarlarına bağlılıkları nedeniyle yüzde 25 hisseyi kabul ettiklerini ifade etmişler ve Shell'in çıkarları korunmadığı için TPC'den yüzde yirmi beş değil yüzde elli hisse talep etmeye başlamışlardır (Gibson 2012: 154; Kent 1976: 152-53)

4. San Remo Petrol Anlaşması

İkinci anlaşmanın da iptali sonrası Başbakanlar ve komisyonlar nezdinde görüşmeler devam ederken İngiltere ile Fransa arasında bir petrol anlaşmasının imzalanması gerektiğini savunanlar yeniden kabineyi ikna etme çalışmalarına başlamışlardır. O sırada Amirallik Birinci Lordu olan Walter Long 18 Mart 1920'de, Ticaret Kurulu Başkanı Sir Robert Horne 16 Nisan 1920'de ve Petrolden Sorumlu Bakan olarak atanan Frederick Kellaway ise 22 Nisan 1920'de kabineye birer memorandum sunmuştur. Bu memorandumlar aylarca süren müzakerelerin amacının İngiliz petrol çıkarlarının büyük oranda bağlı olduğu Shell üzerinde İngiliz kontrolünü sağlamak olduğunu, birkaç yıldan beri İngiliz petrol politikasının temel ilkesi olan bu durumun kabinenin aldığı karar ile tehlikeye düştüğünü, bunun da sonuçlarının korkunç olacağını savunmuşlardır. Shell'in İngiliz kontrolünden çıkıp Amerikalılar veya Fransızlar ile ittifak kurması İngiltere'nin petrol çıkarları için ciddi tehlike olacağını uyarısını yapmışlardır. Onlara göre Shell'i İngiliz kontrolü altına alma şansının kaçırılmaması gerekmektedir. Ayrıca Shell anlaşmasının muhafaza edilmesinin Fransızların yüzde 50 pay taleplerinin de önüne geçeceği vurgulanmıştır. Onlara göre cazip gibi görünse de petrol sahalarının devlet malı olarak geliştirilmesi önerisi gerçekçi değildir. Çünkü devlet petrol sahalarını işletmek ve ürünlerini pazarlamak için gerekli organizasyona sahip değildir. Böyle bir organizasyon kurmak ise büyük bir maliyet getirecektir. Ayrıca petrol işi spekülasyon ve olağanüstü cüret gerektiren bir iş olduğundan hükümetin girmesi uygun değildir. Bu nedenlerle üç memorandum da Fransızlar ve Shell ile yapılan anlaşmalara bağlı kalınmasını istemiştir (Gibson 2012: 154; Kent 1976: 153-54).

Paris Barış Konferansı'ndan San Remo Konferansı'na Petrol Meselesi

Aynı zamanda İtilaf Devletleri arasında Paris Barış Konferansı'nda sonuçlandırılmayan Osmanlı topraklarının durumu ve ABD'nin bölgeden çekilmesi sonrası ortaya çıkan belirsizlik gibi konuları görüşmek üzere bir dizi konferans düzenlemeye devam etmişlerdir. Bunlardan biri 12 Şubat 1920'de başlayan birinci bölümü 10 Mart'a, ikinci bölümü 10 Nisan'a kadar devam eden ve İngiltere'nin Lloyd George ile Lord Curzon, Fransa'nın yeni başbakan Millerand ile Berthelot, İtalya'nın ise Başbakan Nitti tarafından temsil edildiği I. Londra Konferansı'dır(Olcay 1981: 1 vd). Türk topraklarının nasıl paylaşılacağı, İstanbul'un statüsünün nasıl olacağı, Ermenistan meselesi gibi konuların görüşüldüğü konferansta(Umar ve Yenisu 2020: 51) kesin sonuçlar elde edilememesi nedeniyle, Türkler ile barış konusunu sonuçlandırmak için İtalya'nın San Remo kentinde bir konferans daha düzenlenmiştir(Demirağ 2022: 222-223). Londra Konferansı sona ererken henüz bütün meseleler çözümlenmemiştir. Bu nedenle akabinde Türkler ile yapılacak anlaşmanın tamamlanması için İtalya'nın San Remo kentinde bir konferansın daha toplanması kararlaştırılmıştır.

Londra Konferansı devam ederken Long, kendi hükümetinin dikkatini petrol meselesinden uzaklaşmaması ve Shell ile olan anlaşmanın sürdürülebilmesi için 18 Mart 1920'de bir memorandum daha sunmuştur. Bu memorandumda, dünyadaki toplam petrol arzının yüzde altmışaltısını ürettiğini söylediği ABD'nin gittikçe artan petrol tüketimine dikkat çekmiş ve ürettiğinin büyük bir kısmının kendisi tarafından tüketildiğinin hatta Meksika'dan petrol ithal ettiğinin altını çizmiştir. Kendisinin petrol işlerinden sorumluyken bunu öngördüğünü ve İngiltere'nin bütün petrol üretimini özellikle de Shell'i kontrol etmesi gerektiğini savunduğunu hatırlatmıştır. Long, devam eden müzakerelere değinerek, bu müzakerelerin kesilmesi halinde Shell'in Amerika ve Fransa ile yaklaşabileceği Shell'in kontrolünün kaybedilmesinin İngiltere'yi daha fazla ABD'ye bağımlı yapacağı uyarısında bulunmuştur. Shell ile yapılan müzakereler çökerse İngiltere'nin elinde sadece İran ve Mezopotamya petrolünün kalacağını, sonuncusunun da oldukça problemli olduğunu söylemiştir. Petrolün, İngiliz askeri ve ticari donanması, ordusu ve hava kuvvetleri için hayati önem taşıdığını hatırlatıp hem Fransızlar ile hem de Shell ile olan anlaşmaların en kısa sürede onaylanmasında ısrar etmiştir (CAB 24-101-3).

18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında toplanan San Remo Konferansı'nda Lloyd George ve Millerand arasında 18 Nisan 1920'de yapılan bir görüşmede petrol meselesi Millerand tarafından gündeme getirilmiştir. Lloyd George'a göre sadece İngiltere ve Fransa arasında zor bir mesele değildir aynı zamanda petrol şirketleri sorunu da vardır. Fransızlar ile anlaşmaya hazır olduğunu ancak petrol şirketlerini işe karıştırmak istemediğini, Mezopotamya petrollerini şirketlere devretmek için pazarlık yaparlarsa İngiliz parlamentosunda hükümetin kendisini şirketlere sattığı söylentisinin çıkacağını ciddi sorunlar yaşanacağını söylemiştir. Fransa'nın petrolden yüzde 25 hisse teklifini kabul etmişken şimdi yüzde 50 istediğini

anım satınca Millerand geçen zaman içerisinde teklifte bazı değişikliklerin yapılması gerektiği cevabını vermiştir. Şirketleri dahil etmeden yapılacak bir paylaşımında Mezopotamya petrolerinden yüzde 50'lik bir kısmın kendilerine bırakılmasını istemiş, petrol sorununu Musul'un İngiltere'ye bırakılması ile ilişkilendirmiştir. Ancak Lloyd George hem bu bağlantıyı açıkça kabul etmeyi hem de petrolün yüzde 25'ten fazlasını Fransızlara vermeyi reddetmiştir. Lloyd George bu talebe karşı bölgenin yönetim masraflarını masaya koymuş, İngiltere'nin işgal masraflarını karşılamak için petrole ihtiyacı olduğunu savunmuş, Fransa'nın bu masraflara katılıp katılmayacağını sormuştur. Bu yükün tamamı İngiltere'ye bırakılırken Fransa'nın kazançtan yüzde 50 istemesini kabul etmemiştir. Hatta yönetim masrafları düşüldükten sonra petrol kazancının yüzde 25'inin Fransa'ya bırakılacağını belirtmiştir. Sadece Fransa'nın Musul'un yönetim masraflarını paylaşması halinde daha fazlasını vermeye hazırdır. Toplantı sonunda Lloyd George mevkidaşını Fransa'nın petrol ile ilgili tekliflerini açıkça ve yazılı olarak sunmaya davet etmiştir (DBFP First Series VIII 1958:9-10).

Musul'un yönetim masrafları tehdidi işe yaradığı Millerand bu önerinin elde edebileceği en iyi anlaşma olduğunu anlamıştır. Suriye mandasının Fransa'ya, Mezopotamya ve Filistin'in de İngiltere'ye verilmesiyle toprak sorunu tatmin edici bir çözüme kavuşturulunca petrol meselesinin müzakereleri hızla sonuçlandırılmıştır. 24 Nisan 1920'de Millerand ve Lloyd George yaptığı görüşmede Cadman ve Berthelot arasında bir anlaşma metni imzalandığı ve bu anlaşmanın sorunu büyük oranda çözdüğü konuşulmuştur (DBFP First Series VIII 1958:144-145). 25 Nisan 1920'de Millerand ve Lloyd George, tarafından bu metin onaylanmıştır (Kent 1976: 154; Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1920 II 2018:1336). Aynı tarihte Suriye ve Lübnan'ın Fransız Mezopotamya ve Filistin'in ise İngiliz mandasına bırakıldığı kesinleşmiştir (Yavuz 2017: 580). San Remo Petrol Anlaşması olarak geçen bu anlaşma aslında Greenwood-Bérenger Anlaşması'nın hemen hemen aynıdır. İngiltere ve Fransa arasında Türklerle yapılacak anlaşmaya ilişkin önemli bir sorunu çözen bu anlaşmaya göre Almanlar petrol imtiyazlarından dışlanmışlar, Fransızlar, İngiliz hükümetinin petrol sahalarını nasıl geliştirmeye karar verdiğine bağlı olarak ya petrolün kendisinden ya da onu çıkarmakla görevlendirilen şirketten yüzde 25 pay ve kendi toprakları üzerinden sevk edilen APOC (Anglo-Persian Oil Company) yani İran petrolünün yüzde 25'ini satın alma hakkını da elde etmiştir. Ancak bu maddenin gerçekleşmesi için Fransa ile APOC arasında ayrıca görüşmeler yapılacaktır (Okumuş 2020: 215-16; Scazzieri 2015: 40). Bu anlaşma ile yerel hükümete yüzde 20 hisse verilmiştir. Fransa'nın mandası altındaki bölgelerde yapılacak boru hatları ve demiryollarından petrolün taşınmasının ücretsiz olması, İngiliz mandası altındaki bölgelerden Basra Körfezine demiryolu ve boru hattı yapılması halinde ise Fransızların da bunlardan ücretsiz olarak yararlanması kabul edilmiştir. Ayrıca bu anlaşma ile petrol

sahalarını geliştirmek için kullanılacak herhangi bir özel şirketin İngiltere'nin kontrolünde olacağı da Fransızlar tarafından onaylanmıştır(Kent 1976: 154)³.

San Remo'da imzalanan anlaşma meselenin tamamen çözüldüğü anlamına gelmemiştir. Haziran başında yapılan bir dizi küçük açıklamanın ardından nihai anlaşmaya varılmış, İngiliz parlamentosuna ancak 23 Temmuz 1920'de sunulmuştur. Hem Fransız hem de İngiliz kamuoyunda tartışmalara neden olan anlaşma özellikle Fransızları memnun etmemiş Fransız kamuoyunda değersiz hisseler karşılığında petrolden vazgeçildiği ve anlaşmanın bir bütün olarak İngiltere'nin lehine olduğu düşüncesi hakim olmuştur(Kent 1976: 155; Scazzieri 2015: 40). Ayrıca ciddi bir itiraz da "açık kapı" ilkesini uygulamaya çalışan, Chester imtiyazlarını elde etme ümitlerini henüz kaybetmemiş olan ve daha Haziran 1919'da İngilizler ile Fransızlar arasındaki petrol müzakerelerinden haberdar olduklarında petrol imtiyazlarından pay isteyen Amerikalılardan gelmiştir (DBFP First Series IV 1952:1095-1096; Işık 2023: 61). Bu dönemde Amerikan tepkisi İngilizleri Long-Bérenger Anlaşması'nın iptal edildiğini bildirmek zorunda bıraktığı (DBFP First Series IV 1952:1098-1099) gibi Amerikan Senatosu'nda İngiltere karşı propaganda da yapılmasına neden olmuştur (DBFP First Series IV 1952:1107-1108). San Remo Petrol Anlaşması sonrası Amerikan tepkisi sertleşmiş, 25 Kasım 1920'de Amerikan Dışişleri Bakanı Colby, Lord Curzon'a ticarete açık kapı ilkesinin ihlal edildiğini bildiren ve bu durumu protesto eden bir nota vermiştir(Carter 1926: 496). Özel şirketler ile olan problemler de devam etmiştir. İngiltere ile Fransa arasında anlaşma imzalanmasına rağmen özel şirketlerin statüsünün belirlenmesi meselesi iki ülkenin devlet adamlarını bir süre daha meşgul etmiştir (IOR/L/PS/10/557/2).

Daha da önemlisi Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'nin başarılı olması San Remo'da tamamlanan ve Türklere Sevr'de imzalatılan anlaşmanın geçersiz olmasına neden olunca sorun Musul Meselesi adını almış ve Türkler ile çözümlenmesi gereken bir mesele haline gelmiştir. Hem Amerikalıların müdahale isteği hem de petrol şirketleri ile olan görüşmeler devam etmiş sonuç olarak tamamen çözümlenerek Mezopotamya petrolünün İngiltere hakimiyetine girmesi 1926'ya kadar sürmüştür (Öke 1991:79 vd; Conlin 2020: 246).

SONUÇ

Petrol 20.yy'ın başından itibaren özellikle ulaşım ve savaş araçlarında kömürün yerini alarak en önemli enerji kaynağı haline gelmiştir. Bu durum I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa gibi petrol konusunda ABD'ye bağımlı olan devletler tarafından çok daha iyi anlaşılmuştur. Özellikle 1917-1918 kışı büyük bir petrol krizi yaşanmış ve İngiltere ile Fransa'da petrol idareleri kurularak bunun bir daha yaşanmaması için önlem alınmaya çalışılmıştır.

³ Anlaşmanın tam metni için bkz. Marian Kent, Oil and Empire, London, 1976, s.175-178.

Bununla birlikte Fransızlar için birinci öncelik hâlâ Avrupa'da Almanlara karşı kendini güvence altına almak ve Suriye'deki hakimiyetini korumak olsa da petrol İngiltere için vazgeçilmez bir emtia haline gelmiştir. Bilinen en zengin petrol yataklarının Mezopotamya'da olması bu bölgenin önemini artırmıştır.

Savaş sırasında Sykes-Picot Anlaşması ile paylaşılan bölgenin büyük bir kısmı İngiltere'ye bırakılırken, Musul'un bir kısmı Fransızlara vaat edilmiştir. Savaştan sonra ise İngiltere petrolün etkisi ile değerlendirilen Musul'u Fransızlara bırakmak istememiş, Fransızlara vaat edilenler ile Arap milliyetçilerine vaat edilenler çakışmış, bu nedenle Sykes-Picot Anlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi için uğraşmıştır. Bu anlaşmanın gözden geçirilmesi süreci günümüz Orta Doğusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Suriye, Irak, Filistin gibi devletlerin kuruluş aşamaları, manda yönetimlerinin dizaynı, Arap milliyetçiliğinin gelişimi bu sürecin birer parçası, petrol kaynaklarının paylaşımı ise bunları etkileyen unsurlardan biri olmuştur.

I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlayan ve kazananların kendilerine göre yeni bir dünya düzeni yaratmaya çalıştıkları görüşme ve konferanslarda Sykes-Picot Anlaşması gözden geçirilirken İngiliz ve Fransızlar gerek başbakanlar nezdinde gerekse petrolden sorumlu bürokratlar aracılığıyla petrol kaynaklarını paylaşmaya çalışmışlardır. Amaçları sadece Mezopotamya değil, Romanya, Rusya ve hakimiyetleri altındaki kolonilerdeki bilinen petrol çıkarlarını paylaşmak ve hatta ilerisi için ortak bir petrol politikası oluşturmak olmuştur.

Aralık 1918'den San Remo Petrol Anlaşması'na kadar ki süre içerisinde bu iki devlet arasında petrol konusunda Long-Bérenger ve Greenwood-Bérenger Anlaşmaları imzalanmış ancak gerek Orta Doğu'daki sınır meseleleri çözülmediği, gerekse özel şirketler meseleye dahil olduğu için iki anlaşma da geçersiz sayılmıştır. Ayrıca İngiliz hükümeti içerisinde kesin bir fikir birliği oluşmaması ve departmanlar arasında çekişmelerin varlığı petrol anlaşmalarının geçersiz sayılmalarının sebepleri arasındadır.

San Remo Konferansı sırasında imzalanan petrol anlaşması ise kesin olarak kabul edilerek uygulamaya girmiş ilk anlaşmadır. Buna rağmen petrol çıkarlarının paylaşılması süreci Amerikalıların da dahil olması ile birlikte uzun yıllar devam etmiştir.

Bu anlaşma ile Almanlar gerek Orta Doğu'dan gerekse petrol imtiyazlarından tamamen dışlanırken onların payları Fransızlara verilmiştir. Fransızlar Mezopotamya petrolünün yüzde 25'ini doğrudan alma, İran petrolünün de yüzde 25'sini satın alma hakkı kazanırken karşılığında mandaları altındaki Suriye'den boru hattı ve demiryolu geçmesine izin vermişlerdir.

I. Dünya Savaşı'nı kazanan devletler tekrar savaş çıkmasını önlemekten ziyade düşmanlarının tekrar güçlenmesini engellemeye yönelik çaba göstermişlerdir. Paris Barış Konferansı ile başlayan süreçte hem Almanya hem de Osmanlı Devleti için bu çaba net sonuçlar vermiştir. Osmanlı Sevr Anlaşması ile kâğıt üzerinde neredeyse tamamen

paylaşmıştır. İngiltere ve Fransa arasındaki petrol anlaşmaları bu paylaşımın bir parçasıdır. İngiltere ve Fransa özellikle Mezopotamya'nın yerel halkına herhangi bir söz hakkı vermeden ve onların çıkarlarını düşünmeden kendi aralarında yaptıkları görüşmeler ve anlaşmalar ile petrol kaynaklarını ele geçirmişlerdir. İki devletin bu tavırları I. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzenini kurma sürecindeki genel politikalarının bir parçasıdır. Kazanan taraf olma avantajını yenilen devletleri ve bu devletlerden kopararak kurulan yeni devletleri istedikleri gibi şekillendirmek için sonuna kadar kullanmışlardır. Elbette bu politikanın en önemli mağdurları Osmanlı Devleti ve özellikle Orta Doğu'dur.

Türk milleti yaptığı Millî Mücadele sayesinde Sevr Anlaşması'nı ortadan kaldırmayı ve galip devletlerin kendisi için oluşturduğu sömürü düzenini yıkmayı başarmıştır ancak Arap devletleri bunu başaramamış İngiltere ve Fransa'nın kendileri için belirledikleri geleceği yaşamak zorunda kalmışlardır. Büyük devletlerin sadece kendi çıkarlarını düşünerek yarattıkları Orta Doğu düzeni 20.yy. boyunca bölge halkını pek çok savaşa ve çatışmaya sokmuş, kan dökülmesine neden olmuştur. 21.yy'da da bölgede dökülmeye devam eden kanın asıl sebebi bu düzen yani bu devletlerdir.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. British National Arshive

CAB 24-101-3

CAB 24-92-60

CAB 24-93-16

1.2. Qatar Digital Library

IOR/L/PS/10/555 http://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000419.0x0001c2 14/07/2023

IOR/L/PS/10/557/2 https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100076914801.0x000080
26/09/2023

Mss Eur F112/265 https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100161013385.0x000081
27/09/2023

Mss Eur F112/275 https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000001491.0x0002a9
28/09/2023

1.3. British Library Digitised Manuscripts

IOR/L/PS/11/142 https://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=ior!!ps!11!142_f001r
22/09/2023

2. YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Documents On British Foreign Policy 1919-1939 First Series C. IV. London: 1952 Her Majesty's Stationery Office.

Documents On British Foreign Policy 1919-1939 First Series C. VIII. London: 1958 Her Majesty's Stationery Office.

Papers Relating to the Foreign Relations of the Unites States 1920 II 2018

3. KİTAP, MAKALE VE TEZLER

Aydoğdu, Murat. 2021. "Atatürk Dönemi Türkiye - Suriye İlişkileri". ss. 239-80 içinde *Atatürk Devri Türk Dış Politikası 1920-1938: Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik İlişkiler Perspektifinden*, Ed. Eraslan. Istanbul University Press.

Büyükdag, Atakan. 2021. "Osmanlı Petrolleri ve Alman İmparatorluğu Türk – Alman İlişkilerinin Yitirilmiş Fırsatı". *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi* 4(2): 124-33.

Carter, John. 1926. "The Bitter Conflict Over Turkish Oilfields". *Current History (1916-1940)* 23(4): 492-97.

Conlin, Jonathan. 2020. "An Oily Entente: France, Britain, and the Mosul Question, 1916-1925". *Diplomacy & Statecraft* 31(2): 231-56.

Demirağ, Sinan. 2022. "İmzalanma Süreci ve Tartışmalarıyla Sevr Antlaşması". Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Sakarya.

Earle, Edward Mead. 1923. "The Secret Anglo-German Convention of 1914 Regarding Asiatic Turkey". *Political Science Quarterly* 38(1): 24-44.

Fisher, John. 1998. "Syria and Mesopotamia in British Middle Eastern Policy in 1919". *Middle Eastern Studies* 34(2): 129-70.

Fitzgerald, Edward Peter. 1994. "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918". *The Journal of Modern History* 66(4): 697-725.

Gibson, Martin William. 2012. "British Strategy and Oil, 1914-1923". Doktora Tezi, University of Glasgow, Scotland, UK.

Görge, İsmail. 2022. "Büyük Devletlerin Ortadoğu'da Demiryolu ve Petrol Politikası". *Avrasya İncelemeleri Dergisi / Journal of Eurasian Inquiries* 11(2): 161-89.

Helmreich, Paul C. 1974. *From Paris to Sévres The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*. Columbus: Ohio State University Press.

Işık, Mustafa. 2023. "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Sonrası Irak Petrolleri Konusunda İtilaf Devletlerinin Anlaşma Çabaları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi* 4(1): 47-76.

- Jones, G. Gareth. 1977. "The British Government and the Oil Companies 1912–1924: The Search for an Oil Policy". *The Historical Journal* 20(3): 647-72
- Jones, Geoffrey. 1981. *The State and the Emergence of the British Oil Industry*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Karaca, Taha Niyazi. 2021. *Sınırları Çizen Kadın İngiliz Casus Gertrude Bell*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karaca, Taha Niyazi. 2022. *Türlere Veda Araplar Neden ve Nasıl İsyan Etiler?* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kent, Marian. 1976. *Oil and Empire*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Kent, Marian. 1996. "Great Britain and the End of the Ottoman Empire 1900–23". ss. 165-98 içinde *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*. London: FRANK CASS.
- Kireev, Nikolay. 2012. "To History of Struggle for Ottoman Mosul Oil in Beginning of the XXth Century". 38. ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.2007 ss. 1873-84 içinde C. 4. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Macmillian, Margaret, 2015. *Barış Yapanlar Dünyayı Değiştiren Altı Ay 1919 Paris Barış Konferansı'nın Hikayesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Metintaş, Mustafa Yahya. 2019. "Suriye Coğrafyasında 1919 - 1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye - Fransa İlişkileri". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(1): 78-113.
- Okumuş, Ali. 2014. "Kalust Sergiz Gülbenkyan ve Türk Petrol Şirketi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Okumuş, Ali. 2020. "Ortadoğu'da Petrol: Uluslararası Rekabet, İmtiyazlar ve Antlaşmalar (1890-1928)". Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Bilecik.
- Öke, Mim Kemal. 1919. *Musul Meselesi Kronoljisi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Pamir, Aybars. "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 51(2002)
- Rothwell, V. H. 1970. "Mesopotamia in British War Aims, 1914-1918". *The Historical Journal* 13(2): 273-94.
- Scazzieri, Luigi. 2015. "Britain, France, and Mesopotamian Oil, 1916–1920". *Diplomacy & Statecraft* 26(1): 25-45.
- Şahin, İsmail, Cemile Şahin, Samet Yüce. 2014. "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları". *Gazi Akademik Bakış* 8(15): 105-32.
- Şimşir, Bilal. 2005. "Musul Sorunu ve Türkiye İngiltere Irak İlişkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXI(63).
- Terzi (Tozduman), Arzu. "Hazine-i Hassa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVII, s.137 vd. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazine-i-hassa> (04/10/2023)

Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009. Ankara: Genel Kurmay Basımevi

Umar, Ömer Osman, Melek Yenisu. 2020. "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XXXVI(101): 29-70.*

Umar, Ömer Osman. 2002. "Suriye'de Fransız Emperyalizmi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi XII(1).*

Yavuz, Resul. 2017. "Effects of the Decisions of San Remo Conference on Syria and Iraq". *Tarih İncelemeleri Dergisi XXXII(2): 565-600.*